

COURSE «BANK AUDITING»

LECTURE #8 AUDIT OF BANK ASSETS

Rizaev N.K. - DSc

“БАНК АУДИТИ” ФАНИ 8-МАВЗУ

БАНК АКТИВЛАРИ АУДИТИ

РИЗАЕВ Н.К - DSc

Режа:

1. Банкларда активлар аудитини ташкил қилиш
2. Банкларда активлар аудитини ўтказиш
3. Банкларда активлар аудити бўйича хулосалар

Таянч сўз ва иборалар: Банк активлари, аудит, асосий воситалар, асосий воситаларни баҳолаш, асосий воситалар аудитини режалаштириш, асосий воситалар аудитини ўтказиш, номоддий активлар, номоддий активлар аудитини ўтказиш, банкларда товар-моддий захиралар, ТМЗлар аудитини ташкил этиш, аудит хулосаси, аудит ҳисоботи.

1. Банкларда активлар аудитини ташкил қилиш

Тижорат банкларида асосий воситалар аудитини амалга оширишда ички аудитор томонидан аниқланадиган масала асосий восита сифатида тан олинishi масаласи ҳисобланади. Шу сабабли асосий восита тушунчаси ва уни тан олинishi масаласига алоҳида эътибор берилиши лозим.

Тижорат банклари Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан ишлаб чиқилган “Тижорат банкларида асосий воситалар ҳисобини юритиш тўғрисида”ги йўриқномага асосан ўзларининг асосий воситаларининг ҳисобини юритадилар. Ушбу йўриқномада асосий воситаларга шундай таъриф бериб ўтилган: Асосий воситалар – бу шундай моддий активларки, улар банк хизматини кўрсатишда, маъмурий мақсадда ва ижарага бериш мақсадларида фойдаланиладиган ҳамда банк фаолиятида бир йилдан ортиқ муддат хизмат қилади.

Банкларда асосий воситалар ҳисобини юритишда уларнинг баҳосини тўғри белгилаш муҳим аҳамиятга эга. Шу нуқтаи назардан асосий воситаларни юритиш жараёнида МХХС бўйича асосий воситалар уларнинг таннархи бўйича

ҳисобга олиб борилиши лозим. Ушбу таннарх, одатда, уларнинг бошланғич қиймати деб юритилади.

Асосий воситалар, бино (иншоот)ларнинг қурилиши (реконструкцияси) билан боғлиқ бўлган лойиҳа-қидирув ишлари, қурилиш материаллари, меҳнат, харажатлар ҳамда асосий воситалар сотиб олиш билан боғлиқ бўлган бошқа капиталлаштириладиган харажатлар қийматини тўлиқ ёки қисман олдиндан тўлаш қуйидаги бухгалтерия ёзувлари билан расмийлаштирилади:

Дт 19909-"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар";

Кт-Банкнинг вакиллик ҳисобварағи ёки мижоз (мол етказиб берувчи)нинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозит ҳисобварағи, агар унга ушбу банк томонидан хизмат кўрсатилса;

сотиб олинган бино (иншоот) балансида қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси билан акс эттирилади:

Дт 16509-"Банкнинг иморатлари – Бинолар ва бошқа қурилган иморатлар";

Кт 19909-"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар";

3) сотиб олинган бошқа асосий воситалар қийматини балансида акс эттирилиши (1):

Дт 165**-Асосий воситаларнинг тегишли ҳисобварағи;

Кт 19909-"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар";

асосий воситаларни омборга кирим қилиш қуйидаги ўтказма билан расмийлаштирилади:

Дт 16561-"Омбордаги асосий воситалар";

Кт 19909-"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар";

сотиб олинган, реконструкция қилиниши талаб қилинадиган бинолар реконструкция тугаллангунга қадар 16505-"Тугалланмаган қурилиш" ҳисобварағида алоҳида шахсий ҳисобварақ бўйича ҳисобга олинади. Бунда бино (иншоот)ларнинг қурилиши (реконструкцияси) билан боғлиқ бўлган лойиҳа-қидирув ишлари, қурилиш материаллари, меҳнат, харажатлар қиймати қабул қилиш далолатномаларига асосан қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси билан ҳисобварақларда акс эттирилади:

Дт 16505-"Тугалланмаган қурилиш";

Кт 19909-"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар";

агар кейинги харажатлар хорижий ҳамкор билан тузилган контрактларга мувофиқ чет эл валютасида амалга оширилса, харажатлар ҳисоби 16505-"Тугалланмаган қурилиш" ҳисобварағида операция содир этилган санадаги Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича сўм эквивалентида амалга оширилади. Банкнинг йил охирида 16505-"Тугалланмаган қурилиш" ҳисобварағидаги қолдиқ тугалланмаган қурилиш ҳажмига мувофиқ келиши лозим ҳамда кейинги йилга ўтказилади;

7) бино (иншоот)лар фойдаланишга тайёр ҳолга келганда уларнинг қиймати тегишли қабул қилиш далолатномалари асосида 16509-"Банкнинг иморатлари – Бинолар ва бошқа қурилган иморатлар" ҳисобварағига кирим қилинади. Агар қурилиш ёки реконструкция

харажатлари сметасида мебель ва жиҳозлар сотиб олинishi назарда тутилган бўлса, қабул қилиш далолатномаларида уларнинг қиймати умумий қийматдан ажратиб кўрсатилади ва тўлиқ рўйхати илова қилинади. Бунда қуйидаги бухгалтерия ёзувлари расмийлаштирилади: а)

бинолар қиймати суммасига:

Дт 16509-"Банкнинг иморатлари – Бинолар ва бошқа қурилган иморатлар";

Кт 16505-"Тугалланмаган қурилиш";

б) Мебель, мослама ва жиҳозлар қиймати суммасига:

Дт 16535-"Мебель, мослама ва жиҳозлар";

Кт 16505-"Тугалланмаган қурилиш".

Агар банк моддий активларни кирим қилгандан сўнг тўловни амалга оширса, кирим хужжатлари асосида қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади: 1) моддий активлар келиб тушганда уларни балансда акс этириш: а) асосий воситалар келиб тушиши билан дарҳол фойдаланишга топширилган тақдирда:

Дт 165**-Асосий воситаларнинг тегишли ҳисобварағи ёки 16505-"Тугалланмаган қурилиш" (агар реконструкция қилиниши талаб этиладиган бинолар, тугалланмаган қурилишлар ёки қурилиш учун материаллар харид қилинса (2);

Кт 29802-"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар";

б) асосий воситаларни омборга кирим қилиш: Дт 16561-"Омбордаги асосий воситалар";

Кт 29802-Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар";

2) активлар қиймати тўланганда: Дт 29802-"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар";

Кт Банкнинг вакиллик ҳисобварағи ёки мижознинг ҳисобварағи;

3) асосий воситаларни омбордан фойдаланишга топшириш:

Дт 165**-Асосий воситаларнинг тегишли ҳисобварағи;

Кт 16561-"Омбордаги асосий воситалар"

Тижорат банкининг молиявий ҳисоботлар аудитида асосий воситаларнинг ҳар бир гуруҳи бўйича қуйидаги ахборотларни очиқ бериши лозим:

1. Ялпи баланс қийматни баҳолашда фойдаланилган асосий воситаларни қайта баҳолаш учун асос бўлувчи ахборотлар.

2. Банк томонидан ҳисоб сиёсатида белгиланган ва фойдаланилган амортизация усуллари.

3. Асосий воситалар бўйича фойдаланилган фойдали хизмат муддатлари ёки амортизация меъёрлари.

4. Ҳисобот даври боши ва охиридаги бошланғич (тиклаш) қиймати ва жамланган амортизация (қиймати арзонлашишидан кўрилган жами зарарлар билан биргаликда). Тижорат банки филиали ички аудитор томонидан текшириш

жараёнида қуйидагилар кўрсатилган ҳолда давр боши ва охиридаги баланс қийматини солиштириб чиқиш аудиторлик амали бажарилади:

- 1) келиб тушган асосий воситалар;
- 2) чиқиб кетган асосий воситалар;
- 3) компаниялар (банклар)ни бирлаштириш йўли билан харид қилинган асосий воситалар;

- 4) қайта баҳолаш натижасида қийматнинг ошиши ёки камайиши ҳамда бевосита капитал ҳисобварағида тан олинган ёки компенсацияланган қийматнинг арзонлашишидан кўрилган зарарлар (агар улар мавжуд бўлса);

- 5) фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботда тан олинган қийматнинг арзонлашишидан кўрилган зарарлар (агар улар мавжуд бўлса);

- 6) фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботда компенсацияланган қийматнинг арзонлашишидан кўрилган зарарлар (агар улар мавжуд бўлса);

- 7) амортизация; 8) молиявий ҳисобот кўрсаткичларини бошқа валюта турларига қайта ҳисоблашда, шунингдек, ваколатли банкнинг ташқи иқтисодий фаолияти бўйича молиявий ҳисобот кўрсаткичларини Ўзбекистон Республикаси Марказий банки курси бўйича миллий валютада акс эттириш учун қайта ҳисоблашда юзага келадиган соф курс фарқлари;

- 9) бошқа ўзгаришлар. Бундан ташқари, ички аудит томонидан аудиторлик ҳисоботини тайёрлаш жараёнида қўшимча равишда алоҳида эътибор бериладиган ва ахборотлар очиб берилиши лозим бўлган маълумотлар қуйидагилар ҳисобланади:

- а) мажбуриятларнинг таъминоти сифатида гаровдаги асосий воситалар мулк ҳуқуқи ва қийматига чекловлар;

- б) асосий воситалар предметини қуриш жараёнида унинг баланс қиймати таркибида тан олинган харажатлар миқдори;

- в) асосий воситаларни харид қилишга доир контрактлар бўйича мажбуриятлар суммаси;

- г) агар фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботнинг асосий матнида алоҳида очиб берилмаса, фойда ёки зарарни аниқлашда ҳисобга олинган қиймати арзонлашган, йўқотилган ёки берилган асосий воситалар предметлари учун учинчи шахслардан олинган компенсация суммалари.

Амортизация усулини танлаш ва активлар фойдали хизмат муддатини баҳолаш субъектив баҳолаш асосида амалга оширилади. Шунинг учун қабул қилинган усуллар ва баҳоланган фойдали хизмат муддатлари ёки амортизация меъёрларининг очиб берилиши молиявий ҳисоботдан фойдаланувчиларга раҳбарият томонидан танланган сиёсатни текшириш ва бошқа банклар билан таққослаш имконини беради. Шу сабабга кўра қуйидагилар очиб берилиши зарур:

- а) даврдаги амортизация ажратмалари суммаси;

- б) давр охиридаги ҳолатга кўра жамланган амортизация суммаси.

2. Банкларда активлар аудитини ўтказиш

Номоддий активлар банк хизматини кўрсатишда билвосита хизмат қилувчи активлар ҳисобланади. Тижорат банкларида номоддий активлар ҳисоби Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2003 йил 14 январда 1199-сон билан рўйхатдан ўтган “Ўзбекистон Республикаси банкларида номоддий активларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги йўриқномага асосан юритилади ва тартибга солинади.

Ушбу йўриқномада номоддий активларга қуйидагича таъриф бериб ўтилган. “Номоддий активлар – бу моддий-ашёвий кўринишга эга бўлмаган, бир йилдан ортиқ фойдали хизмат муддатига эга бўлган ва банк хизматларини кўрсатишда ёки маъмурий мақсадларда фойдаланиладиган номонетар, идентификацияланадиган активлардир”.

Шу нуқтаи назардан, тижорат банкларида номоддий активлар ҳисоби билан боғлиқ барча операцияларни ички банк операциялари сирасига киритиш мақсадга мувофиқдир. Тижорат банкларида номоддий активлар синтетик ҳисоби “Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлари режаси”нинг 16601-“Номоддий активлар” ҳисобварағида акс этирилади. Ушбу ҳисобварақ мазмун жиҳатдан актив бўлиб, унинг дебет қолдиғи номоддий активларнинг бошланғич қийматини англатса, кредитида ҳисобдан чиқарилган суммасини англатади.

Номоддий активларга ҳисобланган амортизациясининг синтетик ҳисоби эса 16605-“Номоддий активлар – йиғилган амортизация суммаси” ҳисобварағида юритилади. Ушбу ҳисобварақ мазмун жиҳатдан контр-актив бўлиб, кредит қолдиғи номоддий активлар бўйича ҳисобланган амортизация суммасини англатса, дебетиде ҳисобланган амортизация суммасининг камайтирилиши ёки ҳисобдан чиқарилишини англатади.

Тижорат банкларида номоддий активлар шаклланишининг 3 хил (сотиб олиш эвазига, ишлаб чиқиш ва текинга олиш) усуллари мавжуд бўлиб, амалиётда асосан сотиб олиш йўли билан шаклланади. Ҳар бир номоддий активлар ҳисобварақлари бўйича аналитик ҳисоб алоҳида очилган шахсий ҳисобварақларда юритилади.

Тижорат банкларида номоддий активларга ҳисобланган амортизация ҳисобини ҳисобварақлар режасида “56618-Амортизация харажатлари” номли актив ҳисобварағида юритиш кўзда тутилган. Ушбу ҳисобварақнинг дебет томонида ҳар ойда ҳисобланган ва харажатга олиб борилган амортизация суммалари молиявий йил давомида ўсиб боровчи тарзда йиғилиб борилади. Йил охирида ушбу йиғилган сумма кредитланиб, ҳисобланган жами амортизация суммаси 31200-Тақсимланмаган фойда ҳисобварағининг дебет қисмига ўтказилади ва шу тариқа номоддий активлар учун ҳисобланган амортизация суммаси харажат сифатида якуний молиявий натижа ҳисобидан қопланади.

Фараз қилайлик, тижорат банкининг “А” филиали томонидан дастурий таъминот сотиб олиш мақсадида МЧЖ билан 24 000 000 сўмлик шартнома

имзолади ва 2011 йил 5 февралда маблағ тўлаб берилди. Тижорат банки томонидан маблағ тўлаб берилганида қуйидагича бухгалтерия ўтказмаси берилади: Дебет 19909-«Товар-моддий қийматликлар учун тўланган маблағлар». Кредит банкнинг вакиллик ҳисобварағи. Номоддий актив балансга 2011 йил 10 мартда кирим қилинганда:

Дебет 16601-Номоддий активлар – 24 000 000 сўм,

Кредит 19909-«Товар-моддий қийматликлар учун тўланган маблағлар» – 24 000 000 сўм. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан ишлаб чиқилган 1199-сонли “Ўзбекистон Республикаси банкларида номоддий активларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги йўриқномага асосан номоддий активларга улар фойдаланишга топширилган ойнанинг кейинги ойдан бошлаб амортизация ҳисобланади. Бунда: номоддий активларнинг йиллик амортизация Солиқ кодексининг моддасида 20% қилиб белгиланган.

Шунга асосан, мисолимизга қайтадиган бўлсак,

Дебет 56618-Эскириш-номоддий активлар $((24\,000\,000 * 20\%) / 12) = 400\,000$ сўм,

Кредит 16605-Йиғилган эскириш-номоддий активлар (контр-актив) 400 000 сўм. Агар банк номоддий активларни текинга олганида номоддий активнинг реал қийматига қуйидагича бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилди:

Дебет 16601-Номоддий активлар,

Кредит 30905-Текинга олинган мулклар. Тижорат банкларида номоддий активларни ҳисобдан чиқаришда унинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, аввало, унинг қолдиқ қиймати аниқланади. Номоддий активларнинг қолдиқ қиймати қуйидагича аниқланади:

Дебет 16605-Йиғилган эскириш – номоддий активлар (контр-актив),

Кредит 16601-Номоддий активлар. Номоддий актив учун харидор томонидан олдиндан тўлаб берилганида:

Дебет Харидор ҳисобварағи ёки банк вакиллик ҳисобварағи; Кредит 29802-“Кўрсатилган хизматлар ва моддий товар қийматликлари учун тўланадиган маблағлар ҳисоб-китоби”.

Ҳисобдан чиқарилаётган номоддий активларни сотишда номоддий активларнинг сотиш нархи қолдиқ қийматидан катта бўлса:

Дебет 29802-“Кўрсатилган хизматлар ва моддий товар қийматликлари учун тўланадиган маблағлар ҳисоб-китоби”;

Кредит 45917-“Бошқа хусусий мулк/активларини сотиш ёки диспозиция қилишдан олинган фойда”;

Кредит 16601-“Номоддий активлар”.

Ҳисобдан чиқарилаётган номоддий активларни сотишда номоддий активларнинг сотиш нархи қолдиқ қийматидан катта бўлса:

Дебет 29802-“Кўрсатилган хизматлар ва моддий товар қийматликлари учун тўланадиган маблағлар ҳисоб-китоби”;

Кредит 55910-“Бошқа хусусий мулк/активларини сотиш ёки диспозиция қилишдан кўрилган зарар”;

Кредит 16601-“Номоддий активлар”.

Тижорат банки томонидан номоддий активлар сотилганда харидор томонидан тўлов номоддий актив етказиб берилгандан сўнг амалга оширилса 29802-“Кўрсатилган хизматлар ва моддий товар қийматликлари учун тўланадиган маблағлар ҳисоб-китоби” ҳисобварағи ўрнига 19909- “Кўрсатилган хизматлар ва моддий товар қийматликлари учун тўланган маблағлар” ҳисобварағидан фойдаланилади.

3. Банкларда активлар аудити бўйича хулосалар

Ички банк операциялари туркумига кирувчи кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳисоби ҳам тижорат банклари фаолиятига ўзининг бевосита таъсирини ўтказди. Тижорат банклари томонидан мижозларга хизмат кўрсатишда, бундан ташқари, бошқарув, хўжалик ва маиший эҳтиёжларни қондиришда материал захираларнинг ҳисобини тўғри ҳамда ўз вақтида юритиш банк фаолиятига бевосита таъсир кўрсатади.

Ҳозирги кунда тижорат банкларида материал захиралар кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар атамаси билан ифодаланади. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан “Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тўғрисида”ги йўриқномага асосан кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларга банк фаолиятида фойдаланиладиган ҳамда қуйидаги мезонлардан биронтасига жавоб берадиган моддий активлар киритилади: – хизмат муддати бир йилдан ортиқ бўлмаган; – хизмат муддатидан қатъи назар, бир донаси (комплекти)нинг нархи Ўзбекистон Республикасида ўрнатилган (сотиб олиш вақтидаги) энг кам иш ҳақининг эллик бараваригача қийматга эга бўлган буюмлар. Ушбу йўриқномага асосан муддати ҳамда қийматидан қатъи назар, кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар таркибига қуйидагилар киритилади:

– махсус асбоблар ва мосламалар (айрим буюмларни туркум ва ялпи ишлаб чиқариш ёки яқка тартибдаги буюмларни тайёрлаш учун мўлжалланган мақсадли асбоблар ва мосламалар);

– махсус ва санитар кийимлар, махсус пойабзаллар;

– ётоқ жиҳозлари; – канцелярия жиҳозлари (калькуляторлар, стол жиҳозлари ва бошқалар); – ошхона ва овқатланиш хонаси инвентарлари, шунингдек, овқатланиш хонаси чойшаблари;

– қурилиш-таъмирлаш ишлари таннархига олиб бориладиган вақтинчалик қурилма ва мосламалар (титулсиз иншоотлар); – фойдаланиш муддати бир йилдан кам бўлган алмашиш асбобускуналари ва бошқа буюмлар.

Тижорат банкларида КБТЭБларни ҳисобга олиш жараёнида унинг таркибига ҳам алоҳида эътибор бериш лозим. Шу жумладан “Альфа” банкда ушбу буюмлар таркиби ва уларнинг таҳлилини амалга оширганимизда қуйидагича кўрсаткичларга эришилган.

Тижорат банкларида кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларнинг аудитини

ташкил қилишда, энг аввало, банкларнинг асосий фаолияти учун мўлжалланган, шунингдек, ижарага олинган биноларни капитал таъмирлаш учун ажратилган материаллар захиралари ҳисоби харид нархлари бўйича, шунингдек, уларни омборга келтириш харажатлари билан бирга 19921-"Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ва бошқа қийматликлар" счётининг тегишли "Фойдаланилмаган ёзувчизув моллари ва бошқа анжомлар" номли шахсий ҳисобварағи аудиторлик назоратидан ўтказилади.

Бунда қуйидагилар аудиторлик назоратидан ўтказилади:

биноларни жорий таъмирлаш ва ижарага олинган биноларни капитал таъмирлаш учун мўлжалланган материалларнинг сақланиши; – ҳисоблаш техникаси ва транспорт воситаларининг эҳтиёт қисмлари; автомобиль шиналари (покришқалар, камералар ва гупчак тасмалари);

– коржомалар; – ёқилғи ва ёнилғи-мойлаш материаллари;

– инкассация халталари, қўрғошин пломбалар;

бойликларни ташиш ва сақлаш учун оддий ҳамда махсус қоплар;

– ўраб-боғлаш материаллари;

– сигнализация усқуналари учун материаллар ва асбоблар;

– бошқа материаллар.

Биринчи тартибли 19921-счётининг "Фойдаланилмаган ёзув-чизув моллари ва бошқа анжомлар" ҳисоб варағи бўйича қўшимча китобда қуйидаги шахсий ҳисобварақлар асосида аудит қилинади: омбордаги юритилаётган китоблар бўйича; 265 ҳисобдор шахсларда, таъмирлашда, қайта ишлаш жараёнидаги моддий қийматликлар қолдиқлари бўйича; йўлдаги материаллар ва бошқалар. "Омборда" шахсий ҳисобварағида материаллар ҳисоби миқдорий ва қиймат ифодасида (тури ва нави бўйича) юритилади.

Шу билан бир қаторда омборда параллел равишда материаллар ҳисоби нав, миқдор ва бошқа кўрсаткичлари бўйича алоҳида карточкаларда юритилади. "Ҳисобдор шахсларда, таъмирлашда ва қайта ишлаш жараёнида" шахсий ҳисобварағида ёнилғи-мойлаш материаллари, ҳайдовчиларга берилган талонлар, шунингдек, вақтинча фойдаланиб туришга, қайта ишлашга, таъмирлаш ёки сотиш учун берилган бошқа материаллар қийматининг ҳисоби юритилади. "Йўлдаги материаллар" шахсий ҳисобварағида пули тўланган, лекин ҳали банкка келиб тушмаган материаллар ҳисоби олиб борилади.

Тижорат банклари товар етказиб берувчилардан сотиб олинган моддий бойликларни қабул қилиб олиш учун белгиланган шаклдаги бланкларда ёзилган, банклар раҳбарлари ва бош бухгалтерлари томонидан имзоланган, муҳр изи туширилган ишончномаларни берадилар. Берилган ишончномалар ҳар бир варағи рақамланган махсус дафтарда рўйхатга олинishi керак. Дафтарнинг охирги варағига "Ушбу дафтарда рақамланган

– "саҳифа бор" сўзлари ёзилиб, унинг остига бош бухгалтер имзо чекади.

Банкнинг бош бухгалтери ишончномаларни расмийлаштириш, бериш, улардан фойдаланиш ва фойдаланилмаганларини қайтариш, шунингдек, олинган материаллар қабул этилиши ҳамда кирим қилинишини кузатиб бориши лозим.

Банк номига келувчи юклар, посилкаларни олиш вазифаси буйруқ билан муайян ходим, яъни омборчи зиммасига юклатилади.

Моддий жавобгар шахс билан тўлиқ моддий жавобгарлик тўғрисида шартнома тузилиши мумкин.

1. Бажарувчи ходим ўзига корхона, муассаса, ташкилот ишониб топширган моддий бойликлар бут сақланишини таъминлаш учун тўла моддий жавобгарликни ўз зиммасига олади ва шу муносабат билан қуйидаги мажбуриятларни қабул қилади:

а) корхона, муассаса, ташкилотнинг унга сақлаш ёки бошқа мақсадлар учун ишониб топширилган моддий бойликларини эҳтиётлаш ҳамда улар шикастланишининг олдини олиш;

б) ўзига ишониб топширилган моддий бойликларнинг бут сақланишига таҳдид солувчи ҳар қандай вазиятлар тўғрисида ташкилот маъмуриятига ўз вақтида хабар бериш;

в) ўзига ишониб топширилган моддий бойликларнинг ҳаракати ва қолдиғи ҳисобини юритиш, белгиланган тартибда товар-пул ва бошқа ҳисоботлар тузиш ҳамда тақдим этиш;

г) ўзига ишониб топширилган моддий бойликларни инвентаризация қилишда қатнашиш. 2. Маъмурият қуйидаги мажбуриятларни ўз зиммасига олади:

а) ходимга ишониб топширилган моддий бойликлар бут сақланишини таъминлаш борасида нормал иш олиб бориш учун зарур шарт-шароит яратиб бериш;

б) ходимни ташкилотга етказилган зарар учун ишчи ва хизматчилар моддий жавобгарлиги тўғрисида қабул қилинган амалдаги қонунлар, шунингдек, унга топширилган моддий бойликларни сақлаш, қабул қилиш, ишлов бериш, сотиш (бериш), ташиш ёки қўллаш билан боғлиқ амалдаги йўриқномалар, норматив ҳамда қоидалар билан таништириб бориш;

в) ўрнатилган тартибда моддий бойликларни инвентаризациядан ўтказиб туриш. Кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларни олиш учун бериладиган ишончнома бир марта фойдаланиш учун ёки 3 йилдан ошмайдиган муайян муддатга берилиши мумкин.

Ишонч билдирилган ходим юкни олаётганда жойлар сони, маркировка белгилари транспорт юк хатида кўрсатилганига мос келишини, қутилар, боғламларнинг аҳволини, уларда шикастланиш, бузиш аломатлари йўқлигини, шунингдек, биркалар, пломбалар бутлигини ва бошқаларни синчиклаб текшириши талаб қилинади. Материалларнинг ҳақиқий ҳолати билан ҳужжатлардаги маълумотлар ўртасида бирор-бир номувофиқлик аниқланса, юкни келтирган ташкилот вакиллари иштирокида далолатнома тузилиши ва эътироз билдирилиши лозим. Далолатнома уч нусхада тузилиб, унинг учинчи нусхаси эътирознома билан бирга товар етказиб берувчига юборилиши керак. Материаллар бут сақланиши назорат қилинишини таъминлаш мақсадида материаллар қолдиқлари бухгалтерия ҳисоби ва омбор ҳисоби маълумотлари бўйича даврий равишда текшириб турилади. Бундай текширувлар ҳар чоракда

бухгалтерия ва омбор карточкаларида кўрсатилган материаллар қолдиқлари тўғрисидаги маълумотларни, шунингдек, омборда амалда сақланаётган қолдиқнинг таққослаш йули билан ўтказиб турилади. Банкка келадиган моддий бойликларни улар сақланиши учун жавобгар бўлган омбор мудирини (омборчи) ёки банк раҳбарининг буйруғи билан тайинланган бошқа ходим қабул қилади. Банк омбори мудирини (омборчи)нинг вазифалари ва жавобгарлиги меъёрий ҳужжатларда белгилаб берилган.

Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар йўриқномада кўрсатилган ҳужжатлар асосида берилиши лозим. Ушбу бойликлар берилгунича омбор мудирини (омборчи) талабномалардаги имзоларни моддий бойликлар берилиши учун талабномаларга имзо чекиш ҳуқуқига эга бўлган шахсларнинг ўзидаги имзо намуналари билан солиштириши шарт.

Материаллар банк бўлимларининг вакилларига берилаётганда олувчидан материаллар олиш ҳуқуқи учун ёзилган, бўлим бошқарувчиси ва бош бухгалтерининг имзолари ҳамда бўлимнинг муҳри билан расмийлаштирилган ишончномани олиб қолиши шарт. Омбор мудирини (омборчи) ҳар чоракда банк бухгалтерияси билан биргаликда карточкалар бўйича барча турдаги материаллар қолдиқларини бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан таққослаш орқали текшириб туриши шарт.

Қолдиқлар солиштирилаётганда карточкалардаги ёзувлар билан бухгалтерия ҳисоби маълумотлари ўртасида фарқ чиққан ҳолларда бундай тафовутларнинг барчаси дарҳол тартибга солиниши лозим. Бунда барча тузатишлар белгиланган тартибда киритилиши лозим (нотўғри ёзув устидан шарикли ёки сиёҳли ручкада ўқиса бўладиган қилиб чизик тортилади, тўғри ёзув эса чизик тортилганининг тепасига сиёҳли ёки шарикли ручкада киритилиб, тегишли ҳавола берилади ҳамда хатони тузатган шахс имзоси қўйилади). Ҳисоб юритиш ва ҳисобот масалаларида омбор мудирини (омборчи) тегишли банк бўлими бош бухгалтерига бўйсунди. 19921-счётнинг "Фойдаланилмаган ёзув-чизув моллари ва бошқа анжомлар" ҳисобварағида ҳисобга олинмаган материаллар ва бошқа буюмлар омборхонадан ёзма талабномалар бўйича берилади.

Бу талабномаларни имзолаш ва омбордан материаллар берилишига рухсат этиш ҳуқуқи берилган шахслар тўғрисида буйруқ чиқарилиши керак. Омбордан кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларни олиш учун ёзиладиган талабнома уч нусхада тузилади. Уларда кўзда тутилган барча реквизитлар, шунингдек, талаб қилинаётган моддий бойликларнинг номенклатура бўйича рақамлари, номи (нави), сони ва мақсади кўрсатилади.

Омбори йўқ банкларда талабномалар тузилмайди. Ой охирида фойдаланилган материаллар қайдномаси тузилади. Уни банк раҳбари тасдиқлайди. Шундан кейин материаллар қиймати тегишли 268 ҳисобварақлар дебетида ҳамда 19921-счётнинг "Ёзув-чизув моллари ва бошқа анжомлар" ҳисобварағи кредитига ёзилиб, ҳисобдан чиқарилади. "Омборда" иккиламчи (суб) ҳисобварағи бўйича материаллар ҳисоби микдорий ва қиймат ифодасида (тури ва нави) караб юритилади.

Кўшимча китобда шахсий ҳисобварақлар юритилади, бундан ташқари, кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар турлари ҳамда ҳисобдор шахслар бўйича карточкалар ва дафтарларда ҳисоб олиб борилади. Карточканинг олди томонида банк номи, анжом номи, дафтар бўйичарақам, ҳисобварақрақам, анжомнинг нархи, анжомлар сони, анжомни берувчининг номи, бухгалтерия ёзуви қайд қилинган сана кўрсатилади, шунингдек, бухгалтерия ходимлари имзо чекадилар. Карточканинг орқа томонида анжом учун жавобгар шахснинг исми, шарифи, анжомлар сони ва уларнинг суммаси, улар сақланаётган жой кўрсатилади, шунингдек, бухгалтерия ходимлари имзо чекадилар.

Карточкалар бир турдаги буюмлар гуруҳлари бўйича картотекага жойлаштирилади. Банкларнинг бош бухгалтерлари ҳисоблаш, ташкилий ва бошқа турдаги техника паспортлари (техник ҳужжатлари) у фойдаланишдан чиқарилгунча сақланишини таъминлайдилар. Хўжалик материаллари баланстан чиқарилаётганда техник паспортлар техникани ҳисобдан чиқариш ҳужжатларига илова қилинади.

Тижорат банкларида кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларнинг синтетик ҳисоби Марказий банк томонидан ишлаб чиқилган тижорат банклари ҳисобварақлар режасида 19921-“Кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ва бошқа қийматликлар” актив ҳисобварағида юритилиб борилади. Ушбу ҳисобварақ актив бўлиб, дебет томонидаги айланмалар суммаси кирим қилинган кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар тушунилиб, кредит томонидаги айланма суммаси эса, омбордан чиқим қилинган кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар суммаси тушунилади. Ҳисобот давридаги дебет томонидаги қолдиқ кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларнинг омбордаги қолдиқ суммаси тушунилади. Кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларни олдиндан тўлов ёки бўлмаса олиб келинганидан сўнг тўловни амалга ошириш йўллари билан сотиб олиниши мумкин. Бундай ҳолатларда қуйидагича бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади.

Агарда кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар олдиндан тўлов амалга ошириш билан олинса, у ҳолда тўлов амалга оширилганида:

Дебет 19909-“Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар”;
Кредит 20200-“Талаб қилиб олингунча сақланадиган депозит ҳисобварақлари”
ёки 16103-вакиллик ҳисобварағи.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Хамдамов Б., Илхомов Ш., Каримов Н., Машарипов О., Хожиев М. Амалий аудит. Дарслик-Т.: “Iqtisod-Moliya”, 2021й. – 360 б.
2. Хамдамов Б.К. Аудит халқаро стандартлари: Дарслик -Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2020 й. – 290 б.
3. O'zbekiston Respublikasi «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri). 2021 yil 25 fevral. O'RQ-677-son.
4. O'zbekiston Respublikasi moliya vazirining 2018 yil 21 dekabrdaqi “Auditor malaka sertifikatini berish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 3105 sonli

buyrug'i. <http://lex.uz>

5. Audit va sifat nazoratining xalqaro standartlari. 2012. 1 qism, 3-jild. -T.: O'BAMA, 2014.-1049 b.

6. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.

7. Arens A., Lobbek Dj. Audit. Per. s angl. pod red. Ya.V. Sokolova. - M.: Finansi i statistika, 2013. -560s.

8. Sheremet A.D., Suyts V.P. Audit. Uchebnik.- M.: INFRA-M, 2009. -456 s.

9. <http://www.gov.uz>. (O'zbekiston Respublikasi hukumat portali)

10. <http://www.mf.uz> (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi).